

2009-12-23
Atnaujinta 2023-05-12

Priverstinės sterilizacijos ir tėvų valdžios apribojimo aspektai

Turinys

I. Priverstinė sterilizacija	2
Ia. Cheminė ir chirurginė kastracija kaip pakartotinių lytinių nusikaltimų užkardymo priemonė	3
Europos valstybės	3
Belgija	3
Čekija	3
Danija	4
Estija.....	4
Ispanija	5
Lenkija.....	5
Prancūzija	5
Suomija.....	5
Vokietija	5
Atskirų JAV valstijų pavyzdžiai	6
Floridos valstija.....	6
Kalifornijos valstija	7
Luizianos valstija	7
II. Tėvų valdžios (tėvystės teisių) apribojimas arba atėmimas	8
Airija	8
Austrija	8
Belgija	8
Bulgarija	8
Čekija	9
Danija	10
Graikija.....	10
Ispanija	10
Italija	11
Lenkija.....	11
Nyderlandai.....	11
Portugalija.....	12
Prancūzija	12
Suomija.....	12
Švedija	13
Vengrija	13
Vokietija	13

Rašant šį darbą, buvo ieškoma atsakymo į klausimą, ar priverstinė sterilizacija kur nors taikoma asocialiems asmenims¹. Informacijos, kuri galėtų patvirtinti tokią galimybę, nerasta. Papildomai supažindinama su atskirose valstybėse galimos cheminės ar, rečiau, chirurginės lytinių nusikaltėlių kastracijos reglamentavimu. Toliau darbe apžvelgiamos tėvų valdžios (teisių apribojimo) prielaidos Europos Sąjungos valstybėse narėse. Informacija parengta remiantis leidiniu „European Family Law in Action“². Verta pažymėti, kad Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) šeimos teisėje tėvystės teisių apribojimas ar atėmimas vieno vaiko atžvilgiu yra pakankama prielaida, kad teisės būtų atimtos arba apribotos ir kitų vaikų atžvilgiu.

I. Priverstinė sterilizacija

Gimstamumo mažinimo ar ribojimo politika ekonomiškai pažangiose valstybėse (pavyzdžiui, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos narėse) nėra ypač aktuali. Priešingai, visuomenės senėjimas, gimstamumo mažėjimas ir nevaisingų šeimų skaičiaus didėjimas įvardijami kaip didelės grėsmės turtingosioms valstybėms. Asocialių šeimų problemų sprendimas jose siejamas su socialinės politikos programomis, kuriomis siekiama mažinti skurdą.

Privaloma arba priverstinė sterilizacija (angl. *compulsory / forced sterilization*) vadinamos valstybės vykdomos programos, kuomet bandoma priversti asmenis būti sterilizuojamais chirurginiu būdu. Pagal šiuolaikinę tarptautinę teisę, priverstinė sterilizacija pripažįstama nusikaltimu žmoniškumui. Tokia nuostata įtvirtinta Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos Statuto 7 straipsnyje³. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 100 straipsnis „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“ numato atsakomybę už nusikaltimus žmoniškumui. Šiame straipsnyje kur greta kitų nusikaltimų žmoniškumui numatyta laisvės atėmimo bausmė nuo 5 iki 20 metų arba iki gyvos galvos tam, kas tyčia, vykdydamas ar remdamas valstybės ar organizacijos politiką, priverstinai apvaisino ar sterilizavo.

Eugenikos⁴ tikslams vykdoma priverstinė sterilizacija ypač plačiai buvo taikoma XX a. pirmojoje pusėje nacistinėje Vokietijoje, kuomet buvo sterilizuota keli šimtai tūkstančių gyventojų. Vis dėlto, eugenikos idėjoms sulaukus gana plataus pripažinimo, sterilizacijos programos XX a. buvo taikytos ir kai kuriose demokratiškose šalyse – JAV, Kanadoje, kai kuriose Europos valstybėse, ypač Skandinavijos šalyse, taip pat buvusioje Čekoslovakijoje.

Sterilizacijos politiką ir programas, ypač taikytas Skandinavijos šalyse, išsamiai nagrinėjo Gunnaras Brobergas ir Nilsas Roll-Hansenas 2005 m. paskelbtoje knygoje apie eugeniką ir gerovės valstybes – sterilizavimo politiką Danijoje, Švedijoje, Norvegijoje ir Suomijoje⁵. Knygoje atskleidžiama, kad tarpukario laikotarpiu Skandinavijos šalyse eugenikos tikslams taikytą sterilizacijos politiką po Antrojo pasaulinio karo pakeitė ar papildė sterilizacijos programos, grindžiamos medicinos ir socialiniais tikslais.

Pavyzdžiui, 1950 m. Suomijoje priimti Sterilizacijos, Kastracijos ir Abortų įstatymai buvo paremti idėja, kad „visuomenė privalo sugebėti ir netgi prievarta užkirsti kelią bet kokiam reprodukcijos veiksmui, kurio galima pasekmė būtų individų, kurie ne tik nėra visiškai pasirengę gyventi normalų socialinį gyvenimą, bet ir kurie yra linkę padidinti naštą visuomenei rūpinantis tokiais asmenimis“. 1950 m. Suomijoje priimtame Sterilizacijos įstatyme nustatyta, kad sterilizacija gali būti taikoma eugenikos, socialiniais ir mediciniais tikslais. Sprendimą dėl sterilizacijos

¹ Atnaujintas 2009-05-23 darbas „Priverstinės sterilizacijos ir tėvų valdžios apribojimo aspektai“ (Sigitas Daukša, Mindaugas Skačkauskas, Jūratė Musteikytė).

² Katharina Boele-Woelki, Bente Bratt, Ian Curry-Sumner. *European Family Law in Action. Volume III: Parental Responsibilities*, 2005.

³ Romos Statutas: http://www3.lrs.lt/pls/inter/dokpaieska.showdoc_bin?p_id=211305

⁴ Eugenika – (1) mokslas apie žmonių biologinių savybių pagerinimą; 2) mokslinė teorija, teigianti, kad genetikos principais galima gerinti žmogaus paveldimas savybes (Eugenetika); 3) pseudomokslinė teorija ir praktika, istorijoje buvusių bandymų taikyti genetikos žinias žmonių atžvilgiu (rasinė higiena)

⁵ Gunnar Broberg *et al.* *Eugenics and the Welfare State: Norway, Sweden, Denmark, and Finland*. Michigan State University Press, 2005.

medicinos tikslams priimdavo konsultantas ir chirurgas, paskirti Nacionalinės sveikatos tarybos. Kitais atvejais sprendimus priimdavo pati Taryba. Faktas, kad tik du gydytojai galėdavo nuspręsti dėl medicininių priemonių taikyti sterilizaciją lėmė didelį jų skaičių. Nuo 1951 iki 1970 m. pagal tokius sprendimus buvo sterilizuoti 44 066 asmenys (iš viso per minėtą laikotarpį Suomijoje sterilizuota 56 080 asmenų). Tuo tarpu eugenikos ir socialiniais tikslais buvo sterilizuoti 8 446 asmenys (dėl kiekvieno sterilizacijos atvejo sprendavo Nacionalinės sveikatos taryba). 1970 m. priimtame naujame Suomijos Sterilizacijos įstatyme jau nebuvo numatyta galimybė taikyti privalomą sterilizaciją⁶.

Švedijos parlamentas 1999 m. priėmė sprendimą išmokėti kompensacijas priverstinės (privalomos) sterilizacijos valstybės politikos, vykdytos nuo 1934 m. iki 1975 m., aukoms, kurių dauguma buvo sterilizuota dėl jiems priskirtos protinės negalios⁷.

Čekijos vyriausybė 2009 m. rudenį viešai atsiprašė už vykdytą prievartinę (be asmens sutikimo ar nesuteikiant išsamios informacijos apie procedūrą) romų tautybės moterų sterilizaciją. Žmogaus teisių gynimo organizacijų duomenimis, nuo XX a. 8-ojo iki 10-ojo dešimtmečio romų tautybės moterys buvo sistemškai sterilizuojamos pagal Čekoslovakijos vyriausybės programą, siekiant apriboti „aukštą, nesveiką“ gimstamumo lygį tarp romų moterų. Apie galimus prievartinės sterilizacijos atvejus romų atžvilgiu Čekijos Respublikoje buvo pranešta net 2008 m. Žmogaus teisių grupės ragino viešai atsiprašyti dėl vykdytos priverstinės romų moterų sterilizacijos ir Slovakijos vyriausybę⁸.

Ia. Cheminė ir chirurginė kastracija kaip pakartotinių lytinių nusikaltimų užkardymo priemonė

Atskiros valstybės, siekdamos sukurti veiksmingą prevencinį atsaką, lytinius nusikaltimus vykdančioms asmenims taiko ir tokias užkardomojo pobūdžio gydymo priemones kaip cheminė ar, rečiau, chirurginė kastracija.

Europos valstybės

Belgija

Baudžiamajame kodekse⁹ nustatyta, kad teismas, nagrinėdamas lytinio nusikaltimo bylą ir siekdamas priimti optimaliausią sprendimą, gali paprašyti tarnybos, besispecializuojančios tokių nusikaltėlių gydyme, pagrįstos nuomonės (417 / 64 str.). Su lytinį nusikaltimą padariusio asmens informuotu sutikimu jam atliekama cheminė kastracija yra viena iš gydymo galimybių¹⁰.

Čekija

⁶ *Ten pat*, p. 240.

⁷ Stephen Bates. Sweden pays for grim past. *The Guardian*, 1999: <https://www.theguardian.com/world/1999/mar/06/stephenbates>

⁸ *European Roma Rights Centre's information: Czech Prime Minister apologises to victims of coercive sterilisation:* <http://www.errc.org/press-releases/czech-prime-minister-apologises-to-victims-of-coercive-sterilisation>

⁹ *Code pénal*:

http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&table_name=loi&cn=1867060801

¹⁰ En Flandre, de plus en plus de délinquants sexuels subissent une castration chimique. *RTL.info*, 2017:

<https://www.rtl.be/art/info/en-flandre-de-plus-en-plus-de-delinquants-sexuels-subissent-une-castration-chimique-pourquoi-en-wallonie-et-a-bruxelles-ce-traitement-est-il-peu-945015.aspx>

Baudžiamajame kodekse¹¹ paaškinta, kad sunkus lytinis nukrypimas vertintinas kaip psichikos sutrikimas (čėk. *duševní porucha*, angl. *mental disorder*) (123 str.). Psichikos sutrikimo poveikyje nusikalstamą veiką įvykdžiusiam asmeniui, kuris likdamas laisvėje keltų pavojų, teismo sprendimu gali būti taikomos apsauginės terapijos (čėk. *ochranné léčení*) priemonės (99 str. 2 d.). Be to, teismas gali skirti apsauginę terapiją kartu su bausme ar kaip sąlygą, atleidžiančią nuo bausmės vykdymo (99 str., 3 d.). Apsauginė terapija gali būti vykdoma stacionare arba ambulatorine forma, priklausomai nuo sutrikimo pobūdžio ir medicininių galimybių (99 str. 4 d.). Baudžiamajame kodekse, be jau paminėtos apsauginės priemonės – terapijos, yra įtvirtinta ir kita tokia priemonė – apsauginis sulaikymas (98 str. 1 d.). Pastarasis gali būti teismo sprendimu taikomas tuo atveju, kai asmuo padarė nusikalstamą veiką būsenoje, nulemtoje psichikos sutrikimo ir, atsižvelgiant į to asmens charakterį ir ligtolinį gyvenimo būdą, gali būti pavojingas, likęs laisvėje, o apsauginė terapija nepajėgi tinkamai užkardyti kylančios grėsmės (100 str. 1, 2 d.).

Sveikatos priežiūros paslaugų ir jų teikimo sąlygų įstatyme¹² nustatyta, kad teisė pasirinkti sveikatos priežiūros paslaugų teikėją netaikoma apsauginės terapijos atveju (29 str. 2(c) d.). Asmuo be sutikimo gali būti patalpintas į gydymo įstaigą, jei yra galutinis teismo sprendimas dėl apsauginės terapijos stacionaro sąlygomis (38 str. 1(a) d.).

Specialiųjų sveikatos priežiūros paslaugų įstatymo¹³ 17 straipsnyje, reglamentuojančiame terapinės kastracijos, sėklidžių pulpektomijos klausimus, nurodoma, kad šios procedūros gali būti atliktos asmeniui nuo 21 metų amžiaus, kai šiam gydytojui yra nustatę tam tikrą lytinio elgesio sutrikimą, skatinantį lytiškai nusikalsti ir medikų išvados rodo didelę pakartotinių lytinių nusikalstamų veikų vykdymo tikimybę, o kitos terapinės priemonės nėra veiksmingos ar negalimos dėl sveikatos priežasčių. Procedūrai atlikti būtinas paciento rašytinis sutikimas, atitinkama ekspertų komisijos išvada ir teismo patvirtinimas.

Danija

Sveikatos priežiūros paslaugų įstatymas¹⁴ nustato, kad asmeniui gali būti suteiktas leidimas kastracijos procedūrai (dan. *kastration*), jei to asmens jaučiamas lytinis potraukis skatina nusikalsti (115 str. 2 d.). Įstatyme įtvirtinta, kad jaunesnių kaip 18 metų amžiaus asmenų kastracija neleidžiama (115 str. 3 d.). Leidimą kastracijos procedūrai suteikia Danijos sveikatos tarnyba (116 str. 1 d.).

Estija

Baudžiamasis kodeksas¹⁵ nustato, kad nuo 6 mėnesių iki 2 metų trukmės laisvės atėmimo bausme nuteistam lytiniam nusikaltėliui, padariusiam nusikalstamą veiką dėl lytinio sutrikimo (išgydomo ar kontroliuojamo) ir sutikusiam su kompleksiniu gydymu, gali būti pritaikytas laisvės atėmimo dalinis pakeitimas gydymu. Toks gydymas suaugusiam lytiniam nusikaltėliui gali būti pradėtas tik turint rašytinį ir informuotą apie pasekmes asmens sutikimą. Gydymo trukmė – ne mažesnė kaip 18 mėnesių ir ne ilgesnė kaip 3 metai (69² str.). Gydymas finansuojamas pagal Sveikatos priežiūros paslaugų organizavimo įstatymu reglamentuotą tvarką. Lytinio nusikaltėlio kompleksinis gydymas apima farmakologinį ir terapinį aspektą. Jei gydymo tikslingumas patvirtinamas ikiteisminio tyrimo etape, tai būtina teismo medicinos ekspertų išvada, kadangi lytinės orientacijos sutrikimas turi būti diagnozuotas, kad būtų galima taikyti gydymą¹⁶.

¹¹ *Trestní zákoník*: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast1>

¹² *Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování*: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-372>

¹³ *Zákon o specifických zdravotních službách*: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-373#hlava6>

¹⁴ *Sundhedsvesenet*: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2023/248>

¹⁵ *Penal Code*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/522012015002/consolide/current>

¹⁶ *Treatment and Rehabilitation of Sexual Offenders*. Tallinn, 2016, p. 8–9:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/sekskurjategijate_seminar_eng.pdf

Ispanija

Bendrujų pataisos namų įstatymas¹⁷ nustato galimybę įkalintiesiems dalyvauti individualiai parinktose gydymo programose. Katalonijos autonominis regionas tapo pirmuoju, pradėjusiu įgyvendinti nuteistųjų cheminės kastracijos priemones. Pažymėtina, jog tokios priemonės taikymas yra pagrįstas asmens laisvanorišku dalyvavimu ir informuotu sutikimu. Procedūrai reikalingi vaistiniai preparatai finansuojami socialinės apsaugos sistemos lėšomis¹⁸.

Lenkija

Šiuo metu galiojantis Baudžiamasis kodeksas¹⁹ įtvirtina terapijos, kaip apsauginės priemonės, taikymo galimybę asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas dėl lytinių sutrikimų (93c str. 3 d.). Nusikaltęs asmuo, kuriam skirta terapija, privalo (lenk. *ma obowiązek*) psichiatro, seksologo ar terapeuto nustatytu laiku atvykti į teismo nurodytą įstaigą vaistų terapijos (*terapii farmakologicznej*), silpninančios lytinį potraukį, atlikimui (93f str. 1 d.).

Prancūzija

Galimybę teismui nuspręsti dėl socialinių-teisminių priemonių, įskaitant nurodymą taikyti gydymą, įtvirtina Nusikalstamų lytinių veikų prevencijos ir nepilnamečių apsaugos įstatymas²⁰, papildantis ir pataisantis Baudžiamąjį kodeksą, Baudžiamojo proceso kodeksą, Visuomenės sveikatos kodeksą ir Socialinės apsaugos kodeksą. Teismo nurodymo taikyti gydymą pagrindu, gydytojas parenka tinkamas terapines priemones ir sprendžia dėl cheminės kastracijos reikalingumo. Būtinai asmens informuotas sutikimas jam įvykdyti medikamentinę kastraciją²¹.

Suomija

Probacijos įstatyme²² įtvirtinta, kad už lytinį nusikaltimą nuteistam asmeniui probacijos taikymo sąlyga yra gydymasis pagal įkalintųjų sveikatos priežiūrą užtikrinančio gydytojo nurodymus. Gydymu yra siekiama užkardyti pakartotines lytines nusikalstamas veikas. Būtinai rašytinis asmens sutikimas gydytis, prieš tai jam išaiškinus visas gydymo pasekmes. Papildomai gali būti nustatoma psichologinių-socialinių elgesio korekcinių priemonių taikymo sąlyga. Už įpareigojimų nevykdymą turi būti nustatomos sankcijos (4 str.).

Vokietija

¹⁷ *Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria:*

<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-23708>

¹⁸ Cuatro presos ya han comenzado tratamientos con inhibidores sexuales. *ABC Cataluna*, 2010:

https://www.abc.es/espana/catalunya/cuatro-presos-comenzado-tratamientos-201008230000_noticia.html

¹⁹ *Kodeks karny:* <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970880553>

²⁰ *Loi n° 98-468 du 17 juin 1998 relative à la prévention et à la répression des infractions sexuelles ainsi qu'à la protection des mineurs:* <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGISCTA000006094059>

²¹ *Legal and Administrative Information Directorate – Castration chimique: de quoi parle-t-on?:*

<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F35709>

²² *Laki valvotusta koevapaudesta:* <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20130629>

1969 m. priimtas Savanoriškos kastracijos ir kitų gydymo metodų įstatymas²³, su 2016 m. patvirtintomis pataisomis, įtvirtina chirurginės ar cheminės kastracijos galimybę kaip gydomojo poveikio priemonę esant lytinio elgesio anomalijoms, skatinančioms atitinkamai nusikalsti. Tam, kad būtų atlikta kastracijos procedūra (vok. *Die Kastration*), asmuo turi būti ne jaunesnis kaip 25 metų amžiaus, savanoriškai paprašęs šios procedūros, o pastaroji negali sukelti neproporcingų siekiamam tikslui šalutinių reiškinių.

Atskirų JAV valstijų pavyzdžiai

Specializuotoje literatūroje apibūdinant JAV valstijų atitinkamų teisėkūros sprendimų motyvus yra nurodomos tokios cheminės kastracijos priemonės įvedimo bendros priežastys kaip įkalinimo įstaigų didelė apkrova ir suvokimas, kad dauguma nusikaltėlių galiausiai vėl išeis į laisvę, taip pat cheminės kastracijos pigumas, palyginti su įkalinimo kaštais. Be to, politinė motyvacija yra taip pat reikšminga, atliepianti visuomenės spaudimą taikyti griežtesnes sankcijas tokiems nusikaltėliams²⁴.

Floridos valstija

Pagal įstatymą, galiojantį nuo 1997 m. spalio mėnesio, cheminės kastracijos skyrimas sudaro atskirą nuosprendį, kurį teismas gali, o atskirais atvejais, privalo priimti²⁵. Įstatymo normoje, pavadintoje „medroksiprogesterono acetato preparato taikymas asmenims, nuteistiems dėl lytinių nusikaltimų“, įvardijamas konkretus cheminis preparatas, naudojamas siekiamam poveikiui gauti. Pagal įstatymą, teismas gali priimti sprendimą dėl nuteistojo gydymo medroksiprogesterono acetatu pagal tvarkaraštį, prižiūrimą Pataisos departamento, jei asmuo nuteistas už 794.011 straipsnyje²⁶ įvardintus lytinius nusikaltimus. Pastarasis straipsnis apima platų spektrą atitinkamo pobūdžio nusikalstamų veikų tiek prieš pilnamečius asmenis be šių sutikimo, tiek nepilnamečius. Teismas turi priimti sprendimą dėl tokio gydymo, jei asmuo pakartotinai įvykdo lytinį nusikaltimą.

Teismo sprendimas dėl gydymo medroksiprogesterono acetatu negali sumažinti ar būti skirtas vietoje bausmės, numatytos už lytinius nusikaltimus. Kaip pakaitalą cheminei kastracijai, teismas gali nurodyti nusikaltusiam asmeniui atlikti chirurginę kastraciją, kai tokios alternatyvos raštu paprašo pats asmuo, patvirtindamas savo informuotą, suvokiamą ir savanorišką pasirinkimą.

Teismas, sprenddamas dėl nurodymo gydyti medroksiprogesterono acetatu, remiasi teismo skirto medicinos eksperto išvada dėl teisiomojo tinkamumo šiam gydymui taikyti. Teismas įpareigoja taikyti tokį gydymą tam tikrą laikotarpį arba iki gyvenimo pabaigos. Visais atvejais, įkalinį skirtas gydymas medroksiprogesterono acetatu turi būti pradamas ne vėliau kaip likus savaitei iki paleidimo į laisvę. Tokio gydymo administravimo paslaugas užtikrina Pataisos departamentas.

Asmens atsisakymas vykdyti teismo sprendimą ir gydytis medroksiprogesterono acetatu vertinamas kaip antrojo laipsnio nusikaltimas, baudžiamas pagal 775.082, 775.083 ar 775.084 straipsnius. Šie paminėti įstatymo straipsniai numato įkalinimo terminus, pinigines bausmes.

²³ Gesetz über die freiwillige Kastration und andere Behandlungsmethoden:

<https://www.gesetze-im-internet.de/kastrg/BJNR011430969.html>

²⁴ Hal Tilemann. *Review of Laws Providing for Chemical Castration in Criminal Justice*. Institute for Criminal Justice Reform, 2016, p. 17: https://icjr.or.id/wp-content/uploads/2016/06/paper-ICJR_ResearchNote_CC_CM.pdf

²⁵ *The 2022 Florida Statutes – Administration of medroxyprogesterone acetate (MPA) to persons convicted of sexual battery:*

http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0700-0799/0794/Sections/0794.0235.html

²⁶ *The 2022 Florida Statutes – Sexual battery:*

http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0700-0799/0794/Sections/0794.011.html

Kalifornijos valstija

Baudžiamojo kodekso²⁷ 645 straipsnyje nustatyta, kad asmuo, pirmą kartą nuteistas už kurią nors iš šio straipsnio c dalyje nurodytų nusikalstamų veikų, kai nukentėjęs yra iki 13 metų amžiaus, gali, esant lygtiniam paleidimui (angl. *upon parole*), dalyvauti gydyme medroksiprogesterono acetatu ar lygiaverte chemine medžiaga – ši galimybė papildoma teismo sprendimu skiriamą sankciją. Asmuo, antrą kartą nuteistas už kurią nors iš šio straipsnio c dalyje nurodytų nusikalstamų veikų, kai nukentėjęs yra iki 13 metų amžiaus, turi lygtinio paleidimo atveju gydytis medroksiprogesterono acetatu ar lygiaverte chemine medžiaga, tuo papildant bet kokią kitą sankciją, nustatytą už tokio pobūdžio nusikaltimą. Paminėtoje c dalyje nurodomos tokios nusikalstamos veikos kaip asmens seksualinio pobūdžio nusikalstami veiksmai nepilnamečio iki 14 metų amžiaus atžvilgiu (įskaitant išžaginimą), kai panaudojama jėga, grasinimai ir panašiai, lytinis santykiavimas analiniu (*act of sodomy*) ar oraliniu būdu su asmeniu iki 14 metų amžiaus ir daugiau kaip 10-čia metų jaunesniu (tame tarpe prieš asmens valią, panaudojant smurtą ir pan.), taip pat tokia prievartinė veika vyresnio kaip 14 metų amžiaus asmens atžvilgiu, kai panaudojamas smurtas ar gąsdinimas ir panašiai, įskaitant ir nusikalstamos veikos padarymą bendrininkaujant.

Asmuo, ne vėliau kaip likus vienai savaitei iki lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietų įstaigos, turi pradėti gydymąsi medroksiprogesterono acetatu ir gydymo kursą tęsti tol, kol Pataisos departamentas pateiks įkalinimo terminų tarybai išvadą dėl tolesnio gydymosi nereikalingumo. Pataisos departamentas yra aukščiau aprašytų teisinių nuostatų administravimo ir pagal šį straipsnį reikalaujamų protokolų įgyvendinimo institucija. Pagal protokolus yra reikalaujama, kad asmuo būtų informuojamas apie gydymo hormono cheminiu preparatu poveikį ir galimas šalutines pasekmes. Asmuo turi patvirtinti, kad buvo tinkamai informuotas. Nėra reikalaujama, kad šio departamento darbuotojas, būdamas licencijuotu gydytoju / chirurgu, dalyvautų prieš savo valią BK 645 straipsnio nuostatų administravime.

Jei asmuo savanoriškai pasirenka nuolatinio poveikio chirurginę alternatyvą lytiniams nusikaltėliams skiriamam hormonų chemiui gydymui, tai jam Baudžiamojo kodekso 645 straipsnio nuostatos netaikomos.

Akademinėje literatūroje paminėta, kad priimti cheminės kastracijos teisinės nuostatos paskatino siekis sumažinti recidyvizmo atvejų kiekį²⁸.

Luizianos valstija

Baudžiamojo įstatymo²⁹ 43.6 straipsnis įtvirtina tam tikrų lytinių nusikaltėlių gydymo medroksiprogesterono acetatu nuostatas. Teismas gali įpareigoti gydytis medroksiprogesterono acetatu asmenį, pirmą kartą nuteistą už sunkesnę lytinę nusikaltimą, tame tarpe prieš jaunesnį kaip 13 metų amžiaus nepilnametį. Kai asmuo teisiamas pakartotinai, teismas turi skirti gydymą medroksiprogesterono acetatu. Gydymo procedūros įgyvendinimo priežiūrą vykdo Viešojo saugumo ir pataisos departamentas. Teismo sprendimas dėl paminėto gydymo negali tapti alternatyviu nuosprendžiu už atitinkamas nusikalstamas veikas ar sutrumpinti bausmės termino. Teismas gali leisti cheminės kastracijos pakeitimą chirurgine, jei kaltinamasis to paprašo, rašytinėje paraiškoje teismui patvirtindamas savo informuotą, suvokiamą ir laisva valia priimamą alternatyvą.

Teismas, sprenddamas cheminės kastracijos skyrimo klausimą, remiasi teismo paskirto medicinos eksperto išvada dėl asmens tinkamumo tokiam gydymui. Teismas nustato gydymo trukmę metais arba iki asmens gyvenimo pabaigos. Visais atvejais paskirta medroksiprogesterono acetato

²⁷ California's Penal Code:

<https://leginfo.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode=PEN&tocTitle=+Penal+Code+-+PEN>

²⁸ Hal Tilemann. *Review of Laws Providing for Chemical Castration in Criminal Justice*. Institute for Criminal Justice Reform, 2016, p. 18: https://icjr.or.id/wp-content/uploads/2016/06/paper-ICJR_ResearchNote_CC_CM.pdf

²⁹ Louisiana Laws Revised Statutes: <https://law.justia.com/codes/louisiana/2022/revised-statutes/title-14/rs-14-43-6/>

terapija pradama vykdyti ne vėliau kaip prieš savaitę iki asmens paleidimo į laisvę. Jei asmuo nevykdo teismo sprendimo dėl taikytinos cheminės kastracijos, tai yra vertinama kaip baudžiamojo įstatymo nuostatų pažeidimas. Teismas skiria 3–5 metų trukmės laisvės atėmimo bausmę be galimybės taikyti lygtinį paleidimą ar probacijos priemones. Jei nuteistas, kuriam teismo sprendimu skirtas gydymas medroksiprogesterono acetatu, vartoja cheminės kastracijos poveikį panaikinančius preparatus, toks veiksmas vertinamas kaip teismo sprendimo nevykdymas.

II. Tėvų valdžios (tėvystės teisių) apribojimas arba atėmimas

Airija

Iš susituokusių tėvų valdžia gali būti atimta tik išskirtinėmis aplinkybėmis ar dėl kitų „įtikinamų priežasčių“.

Teismas įsikiša, pavyzdžiui, tik tada, kai tai susiję su medicinos procedūra, susijusia su neišvengiama grėsme gyvybei ar rimtu sužalojimu.

Kai tai susiję su smurtu šeimoje, į tėvų valdžią teismas žiūri iš vaiko pozicijos.

Austrija

Gindamas vaiko interesus, teismas gali visiškai arba iš dalies apriboti tėvų valdžią vaiko atžvilgiu (Civilinio kodekso³⁰ (toliau – CK) 181 str.). Vaiko interesai pažeidžiami, jeigu tėvai nevykdo savo pareigos auginti vaiką arba piktnaudžiauja savo valdžia, nepaiso draudimo taikyti fizinės bausmės (CK 187(b) str.), nesuteikia tinkamos medicininės priežiūros, nevykdo savo prievolės išlaikyti vaiką, seksualinio išnaudojimo arba psichologinio smurto atvejais, dėl motinos priklausomybės nuo alkoholio ar protinės negalios.

Tėvų valdžios atėmimas – kraštutinė priemonė, kurią teismas gali taikyti, kai nėra kitų būdų apginti vaiko interesus arba kai jau išnaudotos visos kitos galimybės (psichologo konsultacijos vaiko auginimo klausimais, vaikų darželis, lopšelis, klinika ar laikinas vaiko apgyvendinimas pas globėjus).

Jeigu asmenys, kuriems patikėta tėvų valdžia (tėvai, globėjai) kelia grėsmę vaiko interesams, teismas privalo įsikišti *ex officio* ir priimti reikalingus sprendimus, įskaitant ir tėvų valdžios atėmimą, nepriklausomai nuo to, kas kreipėsi į teismą (pavyzdžiui, kaimynai, giminaičiai ir t. t.) (CK 181 str.). Mokytojai, teisėsaugos atstovai, ligoninės privalo pranešti jaunimo gerovės tarnyboms apie savo įtarimus, kad gali būti pažeidžiami vaiko interesai.

Belgija

Iš asmens, turinčio tėvų valdžią, ji gali būti visiškai ar iš dalies atimta, jei: tėvas ar motina buvo nuteisti baudžiamąja bausme už veiksmus, padarytus prieš vaiką arba padedant vaikui; tėvas ar motina dėl blogo elgesio, piktnaudžiavimo valdžia, rimto aplaidumo sukėlė grėsmę vaiko sveikatai, saugumui ar moralei; tėvas ar motina susituokia su asmeniu, iš kurio buvo atimta tėvų valdžia.

Bulgarija

³⁰ *Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch:*
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>

Bulgarijos šeimos kodekse³¹ numatytos dvi tėvų valdžios atėmimo formos, tai yra apribojimas ir jos atėmimas (131, 132 str.). Tokio sprendimo pagrindas gali būti tėvų elgesys, kenkiantis vaiko interesams. Šeimos kodekse pateikiami du tokio elgesio apibrėžimai: tai ydingas elgesys, „kuris kelia grėsmę vaiko asmenybei, auklėjimui, sveikatai arba nuosavybei, ir neydingas, tačiau vaikui galintis būti pavojingas tėvų elgesys, pavyzdžiui, fizinis arba psichinis susirgimas, ilgas nebuvimas su vaiku ar kitos objektyvios kliūtys, dėl kurių tėvai negali atlikti savo tėviškų pareigų (131 str. 1 ir 2 d.). Esant tokioms aplinkybėms, teismas, gindamas vaiko interesus, gali priimti sprendimą dėl atitinkamų priemonių taikymo ir, jeigu mato esant reikalinga, apgyvendina vaiką tinkamoje vietoje. Tėvų teisių apribojimas reiškia laikiną tėvų valdžios atėmimą ginant vaiko interesus.

Bulgarijos šeimos kodekso 132 straipsnyje rašoma, kad tėvų valdžia gali būti atimta:

- 1) išskirtiniais atvejais, nurodytais 131 straipsnyje;
- 2) jei be pateisinamos priežasties tėvas arba motina ilgą laiką nesirūpina vaiku ir jo neišlaiko.

Tėvų teisės ir pareigos apribojamos arba atimamos remiantis tėvų elgesiu vaiko atžvilgiu, o ne tėvų tarpusavio santykiais. Tačiau akivaizdu, kad tėvų smurtavimas vienas kito atžvilgiu gali kelti grėsmę vaiko asmenybei ir vystymuisi, todėl, nors teisės aktuose nėra tokios nuostatos, tai gali sudaryti pagrindą apriboti arba atimti tėvų valdžią. Teismų praktika rodo, kad vieno iš tėvų išskeldinimas iš šeimos namų gali būti tėvų valdžios apribojimo forma. Dažniausiai buitinio smurto atvejais tėvų valdžia apribojama apgyvendinant vaiką ne šeimos namuose.

Bulgarijos šeimos kodekso 133 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad procesą dėl tėvų valdžios apribojimo arba atėmimo gali pradėti apygardos teismas *ex officio*, kitas tėvas arba prokuroras. Vaiko apsaugos įstatymas³² įpareigoja savivaldybių socialinės paramos direktoratų vaiko apsaugos departamentus pateikti teismams prašymus dėl tėvų valdžios apribojimo arba atėmimo vaiko interesų vardan (21 str. 14 d.).

Čekija

Tėvų teisės arba valdžią apriboti gali tik teismas. Teismas gali sustabdyti vieno arba abiejų tėvų teisės arba valdžią, jas apriboti arba visiškai atimti (CK³³ 869–871 str.).

Jei rimtos kliūtys trukdo tėvams atlikti savo pareigas ir to reikalauja vaiko interesai, teismas gali sustabdyti tėvų valdžią. Toks sprendimas galėtų būti priimtas, jeigu kuris nors iš tėvų nubaustas ilga laisvės atėmimo bausme, gyvena užsienyje ar ilgą laiką būna gydymo įstaigoje. Jeigu tėvų valdžia sustabdyta vienam iš tėvų, antrasis tampa vieninteliu tos valdžios vykdytoju. Jeigu tėvų valdžia sustabdoma abiem tėvams arba vieninteliam gyvam iš tėvų, teismas skiria vaiko globėją (878 str.).

Jeigu tėvas neatlieka tinkamai pareigų, kurias suponuoja tėvų atsakomybė, ir vaiko interesai reikalauja apriboti tėvo arba motinos valdžią, teismas gali priimti tokį sprendimą, nuroydamas, kurios teisės ir pareigos ribojamos. Jeigu ribojimas taikomas abiem tėvams arba vieninteliam gyvam, teismas skiria vaiko globėją.

Jeigu kuris nors iš tėvų piktnaudžiauja savo valdžia arba visiškai apleidžia savo tėviškas pareigas, teismas gali iš tokio tėvo ar motinos atimti teisės (valdžią). Jeigu vienas iš tėvų vaiko atžvilgiu įvykdė nusikaltimą arba pastūmėjo jaunesnį nei 15 metų vaiką įvykdyti nusikaltimą, arba panaudojo jį kaip pagalbininką vykdant nusikaltimą, arba pamokė jį nusikalsti, teismas visada svarsto, ar yra pagrindo atimti iš tėvų teisės (valdžią).

Kiekvienas atvejis yra individualus. Faktas, kad iš tėvų buvo atimta valdžia vieno vaiko atžvilgiu, nereiškia, kad jis praranda teisės (valdžią) ir į kitus savo vaikus. Tačiau jeigu dėl protinės negalios teismas pripažįsta tokį asmenį neveiksniu, toks asmuo netenka ir tėvų teisių.

³¹ *Family Code*: <https://www.mlsp.government.bg/uploads/37/politiki/trud/zakonodatelstvo/eng/family-code.pdf>

³² *Child Protection Act*:

[https://www.mlsp.government.bg/eng/child-protection#:~:text=The%20Child%20Protection%20Act%20\(CPA,with%20the%20children%20at%20risk.](https://www.mlsp.government.bg/eng/child-protection#:~:text=The%20Child%20Protection%20Act%20(CPA,with%20the%20children%20at%20risk.)

³³ *Zákon občanský zákoník*: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#cast2>

Teismas gali pradėti procesą dėl tėvų valdžios apribojimo be jokio specialaus pareiškimo, tai yra *ex officio*, kai tik teismą pasiekia informacija apie tokio įsikišimo poreikį. Paprastai dažniausiai prašymą pateikia tarnybos, atsakingos už vaikų teisių ir gerovės apsaugą.

Danija

Vietos valdžios institucijos privalo stebėti savo jurisdikcijos vaikų gyvenimo sąlygas. Jeigu su vaiku netinkamai elgiamasi, jei vaikas apleistas arba prieš jį smurtauojama, toks vaikas gali būti paimamas globoti. Tėvai gali savanoriškai atiduoti vaiką globai arba vaikas gali būti paimamas. Tokia priemonė sumažina galias ir pareigas, kurias suformuoja tėvų valdžia, tačiau nepanaikina (neatima) pačios tėvų valdžios. Jeigu su vaiku blogai elgiasi arba vaiką apleidžia vienas iš tėvų, o tėvai negyvena kartu, kitas iš tėvų gali siekti, kad visa tėvų valdžia būtų patikėta jam (Tėvų atsakomybės įstatymo³⁴ 4, 13 str.).

Graikija

Pagal CK³⁵ 1537 straipsnį, vienam iš tėvų atimama vaikų globa, kai jis galutinai nuteisiamas laisvės atėmimo bausme mažiausiai 1 mėnesiui dėl nusizengimo prieš vaiką arba dėl kokio nors nusizengimo, susijusio su vaiko gyvybe ar sveikata. Tai apkaltinamojo nuosprendžio rezultatas. Esant tokioms aplinkybėms, teismas gali atimti tėvų globą ir kitų turimų vaikų atžvilgiu.

Be to, 1532 straipsnyje sakoma, kad jei vienas iš tėvų piktnaudžiauja savo teisėmis (pavyzdžiui, blogai elgiasi su vaiku), neatlieka savo pareigų (pavyzdžiui, nesirūpina vaiku) arba nepajėgia pareigų vykdyti (pavyzdžiui, dėl psichikos ligos), teismas iš jo gali atimti tėvų globos vykdymą.

Teismas gali atimti tėvų globą tik tada, kai visos kitos turimos priemonės yra nepakankamos arba jų nepakanka tam, kad pašalintų grėsmę vaiko fizinei, psichinei ar psichologinei sveikatai (1533 str.).

Ispanija

Tėvų valdžia gali būti atimta dviem formomis. Pirmoji – vadinamasis *privacion de patria potestad* (tėvų valdžios atėmimas). CK³⁶ 170 straipsnyje nustatyta, jog asmenys, turintys tėvų valdžią, jos gali netekti, jei jie rimtai ar pakartotinai nevykdo savo, kaip tėvų valdžią turinčiųjų, įsipareigojimų. Tai susiję su tokiais dalykais, kaip blogas elgesys, seksualinis išnaudojimas, išnaudojimas, skatinimas nusikalsti arba rūpybos įpareigojimų nevykdymas (pavyzdžiui, prasta mityba).

Sprendimą dėl šios priemonės priima teisėjas po specialios teismo procedūros. Turi būti nustatyta, kad tai – geriausias būdas apsaugoti vaiką. Teisėjai šiuo požiūriu turi būti ypač atsargūs, nes atimti tėvų valdžią reiškia, kad tie asmenys, iš kurių ji atimama, netenka visų teisių bei gebėjimų, ir tampa įmanomas įvaikinimas.

Kita, ne tokia griežta galimybė yra vadinama *declaracion de desamparo* (apleistumo deklaracija), kuri nereiškia *privacion de patria potestad*, o suspendavimą kai kurių ar visų gebėjimų ar teisių, būdingų tėvų valdžiai. To pasekmė – viešojo vaikų apsaugos įstaiga prisiima funkcijas, panašias į globą. Apleistumo deklaracija paprastai reiškia, kad vaikui nebus leidžiama gyventi su tėvais.

³⁴ *Bekendtgørelse af forældresvarsloven*: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2020/1768>

³⁵ *Αστικός Κώδικας*: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/astikos-kodikas>

³⁶ *Código Civil*: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763>

Italija

Teisėjas gali nuspręsti nutraukti tėvų valdžią, kai vienas iš tėvų nevykdo ar nepaiso pareigų, susijusių su tėvų valdžia arba piktnaudžiauja savo valdžia vaikui padarydamas rimtą žalą (CK³⁷ 330 str.).

Tėvų valdžia gali būti nutraukta ne tik dėl veiksmų, bet ir neveikimo (pavyzdžiui, nuolatinė ir visiška domėjimosi vaiku stoka).

Italijos teisės sistemoje *a priori* detaliam nenustatoma, kokie įvykiai pateisina tėvų valdžios nutraukimą, didelę diskreciją paliekant teisėjui. Tų įvykių pobūdis labai įvairus. Tai gali būti, pavyzdžiui, narkotikų vartojimas, kraujomaiša, nuteisimas iki gyvos galvos, seksualiniai nusikaltimai ar vaiko vertimas elgetauti. Taip pat tai gali būti, pavyzdžiui, „netiesioginis“ piktnaudžiavimas ar blogas elgesys su nepilnamečio artimais giminaičiais (pavyzdžiui, su vienu iš tėvų).

Vienas iš tėvų, kurio atžvilgiu buvo priimtas sprendimas atimti tėvų valdžią dėl to, kad jis „nesugeba elgtis kaip tėvas / motina“, netenka visų tėvo teisių ir pareigų, išskyrus įpareigojimą išlaikyti vaiką.

Lenkija

Pagal Lenkijos teisę, tėvų valdžia gali būti suspenduojama, apribojama ar atimama (Šeimos ir globos kodekso³⁸ 107–111 str.).

Teismas gali nuspręsti suspenduoti tėvų valdžią, jei esama laikinų kliūčių ją vykdyti. Jei kliūčių nebėlieka, toks sprendimas panaikinamas.

Jei tėvų valdžia priklauso nesusituokusiems tėvams, tėvų valdžia gali būti apribota taip, kad teismas vienam iš tėvų patiki vykdyti tėvų valdžią, apribodamas kito tėvo / motinos teises ir pareigas tam tikroje veikloje. Šios nuostatos taip pat taikomos, jei tėvai susituokę, bet gyvena atskirai. Kitas tėvų valdžios apribojimo atvejis yra grėsmė, keliamą vaiko gerovei. Toks teismo veiksmas nėra represinio pobūdžio.

Prielaidos tam, kad būtų atimta vieno iš tėvų arba jų abiejų valdžia yra šios: nuolatinė kliūtis ją vykdyti; piktnaudžiavimas tėvų valdžia; aplaidumas, kai tai susiję su tėvų įsipareigojimais vaikui, ypač jei vaikas yra globos įstaigoje.

Baudžiamasis teismas negali priimti sprendimo atimti tėvų valdžią – tai gali padaryti šeimos teismas. Laikoma, jog esminė grėsmė vaiko gerovei, sukelta vieno iš tėvų, gali pateisinti tėvo / motinos valdžios atėmimą prieš tai jos neapribojus.

Nyderlandai

CK³⁹ esama 2 priemonių, susijusių su tėvų valdžios atėmimu: remiantis sutikimu ir be sutikimo.

Jei tai neprieštarauja vaiko interesams, apygardos teismas vienam iš tėvų gali atimti tėvų valdžią vienam ar daugiau jo vaikų remiantis tuo, kad toks tėvas / motina yra netinkamas ar nesugeba įvykdyti pareigos rūpintis vaiku ar jį auginti (1:266 str.). Iš esmės sutikimu pagrįstas tėvų valdžios atėmimas negali būti skirtas, kai tam prieštarauja tėvas / motina, bet esama išimčių.

Jei apygardos teismas mano, jog tai būtina vaiko interesams, teismas gali vienam iš tėvų valdžią iš dalies ar visa apimtimi apriboti be jo sutikimo, jei iškilusi pagrįsta grėsmė vaiko gerovei ir

³⁷ *Codice Civile*: <https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codiceCivile>

³⁸ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640090059>

³⁹ *Burgerlijk Wetboek*: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/2023-05-01>

rūpybai ar tuo atveju, kai nepilnamečiui būtina suteikti sveikatos priežiūros paslaugas, o tėvas / motina su tuo nesutinka (1:268 str.).

Portugalija

Kai tėvai nevykdo pagrindinių pareigų savo vaikams, iš jų gali būti atimta tėvų valdžia. Kai kuriose situacijose tėvų valdžia atimama automatiškai, laikant, jog tomis aplinkybėmis tėvai negali vykdyti savo pagrindinių pareigų vaikams. Tėvų valdžia gali būti atimama dviem formomis: *ex lege* (iš įstatymo) ir teismo keliu.

Ex lege atvejais laikoma, jog esama tam tikrų aplinkybių, veikiančių tėvus ir leidžiančių manyti, kad jiems yra neįmanoma vykdyti savo pareigų vaikams, nepaisant to, koks dabar jų elgesys su vaikais (pavyzdžiui, galutinis nuteisimas už tam tikrą nusikaltimą, jei vienas iš tėvų yra neemancipuotas nepilnametis, serga psichikos liga ir kt.) (CK⁴⁰ 1913 str.).

Teismo tėvų valdžios atėmimo atveju įstatymas atsižvelgia į tėvų ir vaikų santykius ir tėvų santykius su savo vaikais, ypač į žalą, kurią padarė tėvų veiksmai vaikams, dydį. CK nuostatos apima ne tik *mens rea* (tyčią tėvų elgesį), padariusį didelę žalą vaikams, bet ir netyčią žalingą elgesį, atsiradusį dėl nepatyrimo, ligos ar nebuvimo (1915 str.).

Prancūzija

Tėvų valdžia gali būti atimta iš dalies arba visiškai.

Pagal CK⁴¹ nuostatas baudžiamasis nuosprendis gali atimti tėvų valdžią visiškai, kai tėvai yra nuteisiami dėl jų vaiko kaip nusikaltėliai, dalyviai ar nusikaltimo arba nusizengimo bendrininkai arba dėl jų vaiko įvykdyto nusikaltimo ar nusizengimo. Šiuo atveju sprendimą dėl tėvų valdžios priima baudžiamasis teismas tuo pačiu nuosprendžiu, kuriuo nuteisiami tėvai (378 str.).

Visiškai ar iš dalies atimti tėvų valdžią gali nuspręsti civilinis teismas šiomis aplinkybėmis: blogas elgesys, įprastas ir nesaikingas alkoholinių gėrimų vartojimas, narkotikų vartojimas, pagarsėjęs blogas elgesys, baudžiamasis nusizengimas, globos ar vadovavimo stoka. Pagal teisinės nuostatas, toks tėvų elgesys turėtų kelti grėsmę vaiko saugumui, sveikatai ar moralei. Sprendimą dėl tėvų valdžios atėmimo visiškai ar iš dalies gali priimti civilinis teismas, kai vaikui suteikiama mokymosi parama ir kai tėvai savanoriškai daugiau nei 2 metus susilaiko nuo savo teisių ir pareigų vykdymo (378-1 str.).

Atimti tėvų valdžią gali pareikalauti prokuroras, taip pat vaiko šeimos narys ar globėjas.

Kasmet Prancūzijoje priimama 450–600 sprendimų atimti tėvų valdžią ir 10–30 sprendimų atkurti tėvų valdžią.

Suomija

Blogas elgesys su vaiku, jo apleidimas arba smurtavimas sudaro teisinį pagrindą taikyti vaiko teisių apsaugos priemones. Jeigu dėl priežiūros ar kitokių sąlygų namuose trūkumo kyla grėsmė vaiko sveikatai ar vystymuisi, vietinės socialinės tarnybos gali paimti vaiką globon ir skirti jam pakaitinę priežiūrą. Pagal Vaiko gerovės įstatymą⁴², jeigu vaiko sveikatai arba vystymuisi kyla grėsmė dėl tėvų piktnaudžiavimo toksinėmis medžiagomis, dėl neteisėtų veiksmų arba dėl analogiškų poelgių ir jeigu kitos priemonės (pavyzdžiui, parama vaiką globojant) yra netinkamos arba neveiksmingos, pakaitinė globa laikoma tinkamiausia vaiko interesų apsaugos priemone.

⁴⁰ Código Civil: https://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=775&tabela=leis

⁴¹ Code Civil: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/

⁴² Lastensuojelulaki: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Jeigu vaikas paimamas globon, vietos socialinės tarnybos gali priimti sprendimus dėl tolesnės vaiko globos, auklėjimo, priežiūros, gyvenimo vietos ir kitų vaiko gerovės aspektų. Tokiu būdu buvęs vaiko globėjas praranda minėtas teises.

Nėra specialios civilinio proceso tvarkos, skirtos atimti tėvystės teises dėl tėvo ar motinos elgesio ar kompetencijos trūkumo. Sprendimas dėl globos ar patvirtintas susitarimas gali būti persvarstytas, pasikeitus aplinkybėms.

Nei Vaiko gerovės įstatyme, nei Vaiko globos ir teisės bendrauti įstatyme⁴³ neužsimenama, kad priimant sprendimą dėl pakaitinės globos, atsižvelgiama į tėvų tarpusavio santykius. Tačiau jeigu įrodoma, kad tėvų smurtavimas gali kelti grėsmę vaiko sveikatai ir vystymuisi, į tai turi būti atsižvelgiama.

Švedija

Teismas gali patikėti globą vienam iš tėvų ar vienam arba dviem paskirtiems globėjams, jei vienas iš tėvų, kuris globoja vaiką, nusikalsta piktnaudžiavimu ar aplaidumu arba kitaip elgiasi taip, kad sukeltų nuolatinę grėsmę vaiko sveikatai ar raidai (Tėvystės kodekso⁴⁴ 6 str.).

Paprastai laikoma, jog tam, kad vaikas būtų apsaugotas, pakanka socialinės rūpybos tarnybų priemonių, pavyzdžiui, paimti vaiką iš piktnaudžiaujančių ar aplaidžių tėvų globos. Vaikas perkeliamas į privačius namus, turinčius leidimą priimti globojamus vaikus. Manoma, jog tokiomis priemonėmis vaikas pakankamai apsaugomas, o tėvams paliekama teisinė globa.

Remiantis Aukščiausiojo Teismo praktika, vieno iš tėvų smurtinis elgesys vaiko ar kito iš tėvų atžvilgiu yra veiksnys, padarantis pirmąjį iš tėvų netinkamą būti globėju. Visgi paminėtina, jog vienoje iš anksčiau nagrinėtų bylų smurtas prieš vaiko motiną nebuvo palaikytas pakankama priežastimi, kad vaiko tėvas būtų pripažintas netinkamu globėju.

Vengrija

Tėvų valdžia gali būti atimta teismui priėmus sprendimą suspenduoti ar nutraukti tėvų valdžią (CK⁴⁵ 4:149 str.).

Teismas gali nutraukti tėvų valdžią, jei vieno iš tėvų elgesys rimtai pažeidžia ar kelia grėsmę jo vaiko interesams, ypač jų fizinei, psichinei ar moralinei raidai. Konkrečiai tai atsitinka, jei vienas iš tėvų padaro tyčinį baudžiamąjį nusižengimą prieš savo vaiką, bet koks nors kitas blogas elgesys ar piktnaudžiavimas taip pat gali būti tėvų valdžios nutraukimo priežastis.

Suspendavimas teismo sprendimu yra švelnesnė tėvų valdžios atėmimo forma.

Vokietija

Jei kyla pavojus fizinei, psichinei ar dvasinei vaiko gerovei ar jo nuosavybės interesams, šeimos teismas įpareigotas imtis būtinų apsaugos veiksmų (CK⁴⁶ 1666 str.). Toks pavojus gali kilti dėl įvairių priežasčių. Pagrindiniai atvejai yra piktnaudžiavimas tėvų globa (blogas elgesys, rimti

⁴³ *Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta:*

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190190>

⁴⁴ *Föräldrabalk:*

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldrabalk-1949381_sfs-1949-381#K6

⁴⁵ *Polgári Törvénykönyv:* <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv>

⁴⁶ *Bürgerliches Gesetzbuch:* <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>

mokymosi trūkumai, seksualinis išnaudojimas ir kt.), aplaidumas vaiko atžvilgiu (prasta mityba, negydomas) ir neapdairus tėvų globą turinčio asmens elgesys.

Tam, kad būtų įsikišta, galimos tokios priežastys: jei tėvų sveikatos būklė kelia grėsmę vaiko gerovei; psichikos sutrikimas; paranoja; alkoholizmas ir kt.

Vaiko globa ir rūpinimasis vaiko nuosavybe yra skirtingi klausimai, kurie nagrinėjami atskirai. Dėl vaiko nuosavybės CK minimi 3 atvejai: vienas iš tėvų pažeidė vaiko teisę būti išlaikomam; vienas iš tėvų pažeidė savo pareigas valdant vaiko nuosavybę; vienas iš tėvų nesilaikė teismo sprendimo dėl vaiko nuosavybės valdymo. Vienu iš šių atvejų atitinkama priemonė dažnai yra bent iš dalies apriboti tėvų globą finansų klausimais (1666 str.).

Kraštutinė priemonė yra atimti tėvų globą. Vaiką atskirti nuo šeimos leistina tik jei pavojaus vaikui negalima pašalinti kitu būdu. Įsikišimas visada privalo apsiriboti tuo, kas tikrai būtina (1666a str.).

Parengė

Informacijos ir komunikacijos departamento

Tyrimų skyriaus patarėja

Dainora Valiukaitė

Tel. (8 5) 239 6187, el. p. dainora.valiukaite@lrs.lt

Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus parengti analitiniai ir informaciniai darbai skirti Seimo narių parlamentinei ir Seimo kanceliarijos veiklai. Šiuose darbuose pateikta informacija nėra oficiali Lietuvos Respublikos Seimo pozicija.

Šį darbą atgaminti, išleisti, platinti, versti, perdirbti, viešai skelbti, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, galima tik gavus Seimo kanceliarijos leidimą.

Visais atvejais naudojant šį darbą privaloma nurodyti šaltinį.

© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2023